MAROSIMLARDA TILGA OLINADIGAN SHAXS NOMLARI BILAN ALOQADOR LEKSIKA VA UNING TAHLILI

Ergasheva Nasiba

TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada xalq marosimlari va diniy-urfiy qarashlarda uchraydigan ayol avliyolar nomlari hamda ular bilan bog'liq leksik birliklar tahlil qilinadi. Xususan, Ambar ona, Bibi Seshanba, Bibi Fotima, Bibi Zulayho, Bibi Oysha va Bibi Mushkulkushod kabi nomlarning xalq og'zaki ijodi, diniy e'tiqodlar hamda marosimlar tizimidagi o'rni yoritiladi. Ushbu nomlarning semantik xususiyatlari, mifologik ildizlari va marosimiy vazifalari misollar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: marosim leksikasi, avliyo, onomastika, mifologiya, ayol obrazlari, diniy marosim, xalq e'tiqodi.

Аннотация. В данной статье анализируются имена женщин-святых, встречающиеся в народных обрядах и религиозно-традиционных представлениях, а также связанные с ними лексические единицы. В частности, освещается место таких имен, как Амбар она, Биби Сешанба, Биби Фотима, Биби Зулайхо, Биби Ойша и Биби Мушкулкушод в системе народного устного творчества, религиозных верований и обрядов. На основе примеров раскрываются семантические особенности данных имен, их мифологические корни и ритуальные функции.

Ключевые слова: обрядовая лексика, святой, ономастика, мифология, женские образы, религиозный обряд, народные верования.

Abstract. This article analyzes the names of female saints found in folk rituals and religious-traditional beliefs, as well as the lexical units associated with them. In particular, the role of such names as Ambar Ona, Bibi Seshanba, Bibi Fotima, Bibi Zulayho, Bibi Oysha, and Bibi Mushkulkushod in folklore, religious beliefs, and ritual traditions is highlighted. The semantic features, mythological roots, and ritual functions of these names are explained through examples.

Keywords: ritual vocabulary, saint, onomastics, mythology, female images, religious ritual, folk belief.

Har bir xalqning ma'naviy merosi, qadriyatlari va tarixiy tafakkuri uning tilida, ayniqsa marosimlar bilan bog'liq leksikasida o'z ifodasini topadi. O'zbek xalqining qadimiy urf-odatlari, diniy tasavvurlari hamda marosimlarida tilga olinadigan shaxs nomlari alohida o'rin egallaydi. Ayniqsa, ayol avliyolar bilan bog'liq nomlar xalq orasida keng tarqalgan bo'lib, ular ezgulik, homiylik, hosildorlik, oilaviy farovonlik va mushkullarni yengillashtirish kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'langan.Marosimlarda tilga olinadigan bunday nomlar nafaqat diniy qarashlarning mahsuli, balki qadimgi mifologik tasavvurlar, xalq og'zaki ijodi va islomiy an'analar uyg'unligining natijasi hisoblanadi. Ularning ayrimlari tarixiy shaxslar bilan bog'liq bo'lsa, ayrimlari afsonaviy yoki ramziy obraz sifatida shakllangan.Mazkur maqolada xalq marosimlarida uchraydigan ayol avliyolar nomlari, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda xalq tafakkuridagi o'rni tahlil qilinadi. Ambar ona obrazi va uning mifologik ildizlari. Xalq orasida keng tarqalgan ayol avliyolardan biri Ambar ona hisoblanadi. U afsonaviy shaxs sifatida talqin qilinib, ayollar mashg'ulotining homiysi va piri sifatida tasvirlanadi. Rivoyatlarga ko'ra, Ambar ona dastlab islom dinini targ'ib qilgan Shayx Hakim otaning xotini bo'lgan. Keyinchalik esa Zangi otaga turmushga chiqqani haqida

xalq orasida turli rivoyatlar mavjud. Ambar ona obrazi qadimgi hosildorlik ma'budalari bilan ham bog'lanadi. Xususan, uning siymosida "Avesto"dagi suv va hosildorlik ma'budasi Anaxita obrazining ayrim jihatlari aks etganligi kuzatiladi. Bu esa xalq e'tiqodlarida qadimgi diniy qarashlar va islomiy an'analar uyg'unlashganini ko'rsatadi. Ambar ona bilan bog'liq marosimlar asosan suv, hosildorlik va bola tug'ilishi bilan aloqador bo'lgan. Demak, ushbu nom xalq tafakkurida baraka, serhosillik va himoya timsoli sifatida shakllangan.

"Avliyo" leksemasining semantik xususiyatlari. "Avliyo" so'zi arab tilidagi "valiy" so'zining ko'plik shakli bo'lib, "Allohga yaqin inson" degan ma'noni bildiradi. Keng ma'noda esa u kelajakni oldindan aytuvchi, mushkullarni oson qiluvchi, odamlarga madadkor bo'luvchi shaxslarni ifodalaydi. Xalq orasida avliyolar payg'ambarlar, kohinlar, munajjimlar va sehrgarlar bilan bog'liq holda tasavvur qilingan. Islom dinida esa avliyo tushunchasi Ollohning suygan bandasi, homiy va ruhiy yetakchi ma'nolarida qo'llanadi.

Marosim leksikasida "avliyo" leksemasi muqaddaslik va himoyachilik semalarini ifodalovchi birlik sifatida faol qo'llanadi. Ayniqsa, ayollar tomonidan o'tkaziladigan marosimlarda bu tushuncha alohida ahamiyat kasb etadi.

Bibi Seshanba nomining marosimiy talqini. Ayollar orasida eng mashhur avliyolardan biri Bibi Seshanba hisoblanadi. U charx yigiruvchi ayollarning homiysi, oilaviy baxt va totuvlik himoyachisi sifatida e'zozlangan. Bibi Seshanba bilan bog'liq marosimlar odatda haftaning seshanba kunida o'tkazilgan. Ayollar uning nomiga duo qilib, oiladagi muammolarni hal etish, mushkullarni yengillashtirish va farovonlik tilashgan. Bu holat qadimgi diniy qarashlarning islomiy shaklda saqlanib qolganligini ko'rsatadi. Mazkur nom tarkibidagi "bibi"

komponenti hurmat va ulug'lash ma'nosini ifodalasa, "seshanba" komponenti marosim o'tkaziladigan vaqt bilan bog'liqdir. Shu sababli ushbu nomning o'ziyoq marosimiy xarakter kasb etadi.

Bibi Fotima nomining diniy-ma'naviy mohiyati. Bibi Fotima – Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning qizi bo'lib, islom olamida yuksak hurmatga sazovor ayollardan biri hisoblanadi. Uning nomi ayollar o'rtasida o'tkaziladigan diniy marosimlar va duolarda tez-tez tilga olinadi. Xalq e'tiqodida Bibi Fotima sabr-toqat, poklik va onalik timsoli sifatida qaraladi. Shu bois uning nomi ko'pincha oilaviy baxt, farzand salomatligi va xonadon tinchligi bilan bog'liq duolarda uchraydi. Bibi Fotima nomining marosimlarda qo'llanishi diniy shaxs nomlarining xalq ma'naviy hayotidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Bibi Zulayho obrazi va go'zallik timsoli. Islomiy rivoyatlar va diniy adabiyotlarda Bibi Zulayho go'zallik va muhabbat timsoli sifatida tasvirlanadi. U Yusuf payg'ambarning seviklisi sifatida mashhur bo'lib, xalq og'zaki ijodida ham keng o'rin egallagan. Rivoyatlarga ko'ra, Zulayho birinchi bo'lib Yusufga muhabbat izhor qilgan. Shu sababli uning obrazi sadoqat, muhabbat va go'zallik ramzi sifatida shakllangan.Marosimlarda uning nomining tilga olinishi ayollar orasida muhabbat va oilaviy baxt haqidagi tasavvurlar bilan bog'liq bo'lgan.

Bibi Oysha nomining tarixiy asoslari. Bibi Oysha – Muhammad (s.a.v.)ning xotinlari va birinchi xalifa Abu Bakrning qizi sifatida tarixda muhim o'rin tutadi. Islom tarixida u siyosiy va diniy jarayonlarda faol ishtirok etgan ayol sifatida tilga olinadi.

Xususan, Ali hokimiyati davrida yuz bergan voqealarda Oysha Bibi Talha va az-Zubayr tomonida turib qatnashgan. 656-yilda bo'lib o'tgan mashhur "Tuya

jangi"da ham uning ishtirok etgani tarixiy manbalarda qayd etiladi. Xalq orasida esa Bibi Oysha dono, sabrli va e'tiqodli ayol sifatida ulug'lanadi. Shu bois uning nomi diniy marosim va duolarda tez-tez uchraydi.

Bibi Mushkulkushod va mushkulotlarni yengillashtirish marosimlari. Ayollar orasida keng tarqalgan marosimlardan biri Bibi Mushkulkushod bilan bog'liqdir. "Mushkulkushod" fors-tojik tilida "mushkulni ochuvchi" degan ma'noni anglatadi. Bu marosim odatda kishining ishini yuritish, mushkulini yengillashtirish maqsadida o'tkazilgan. Ayollar taom tayyorlab, Bibi Mushkulkushod haqidagi rivoyatlarni hikoya qilishgan.

Rivoyatlardan birida o'tinchi cholning o'rog'ini yo'qotib, Bibi Mushkulkushod yashaydigan g'orga kirib qolishi tasvirlanadi. Avliyo unga har chorshanba kuni marosim o'tkazishni buyuradi va shundan keyin cholning ishlari yurishib ketadi. Ushbu rivoyat xalq orasida marosimlarga ishonch va e'tiqodning naqadar kuchli bo'lganini ko'rsatadi. Ba'zi rivoyatlarda esa Bibi Mushkulkushod Bahouddin Naqshbandning xolasi sifatida talqin qilinadi. Bu esa uning xalq orasidagi muqaddaslik maqomini yanada oshirgan.

Marosimlarda tilga olinadigan ayol avliyolar nomlari xalqning diniy, mifologik va madaniy qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan muhim leksik birliklardir. Ular orqali xalqning qadimiy e'tiqodlari, oilaviy qadriyatlari, hosildorlik, baraka va himoya haqidagi tasavvurlari namoyon bo'ladi.Ambar ona, Bibi Seshanba, Bibi Fotima, Bibi Zulayho, Bibi Oysha va Bibi Mushkulkushod kabi nomlar nafaqat diniy obraz, balki xalq ma'naviyatining ajralmas qismi sifatida shakllangan. Ushbu nomlarning marosimlarda qo'llanishi o'zbek xalqining tarixiy tafakkuri va til boyligini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, mazkur nomlar bilan bog'liq leksik birliklarni tahlil qilish xalq og'zaki ijodi, onomastika va marosim folklorini chuqurroq tadqiq etishda katta ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alimuhamedov S. O'zbek xalq marosimlari va udumlari. – Toshkent: Fan, 1993.
2. Ashirov A. O'zbek xalqining qadimiy e'tiqod va marosimlari. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007.
3. Begmatov E. O'zbek ismlari ma'nosi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
4. Jo'rayev M. O'zbek mifologiyasi va folklori. – Toshkent: Fan, 2005.
5. Karimov U. O'zbek xalqining diniy tasavvurlari va marosimlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
6. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
7. Sayfullayev, N. (2023). TERMS ARE AN INDIVIDUABLE WEALTH OF OUR LANGUAGE. *Ethiopian International Journal of Multidisciplinary Research*, *10*(10), 168-170.
8. Xurramovna, Q. G., & Donaboyevna, S. M. (2025, November). " Layli va Majnun" dostonida onomastik birliklar. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY (Vol. 2, No. 5, pp. 157-158).